

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

© 2015 КОВАЛЕВСЬКА А. В., ПОСПЕЛОВ О. В., ШУЛЬГА О. В.

УДК 332.14

Ковалевська А. В., Поспелов О. В., Шульга О. В. Концептуальні передумови посилення регіональної диференціації

Мета статті полягає в дослідженні концептуальних основ накопленої різниці в рівнях економічного розвитку регіонів України. При аналізі, систематизації та узагальненні наукових робіт економістів-регіоналів України, Росії, країн Європи та Північної Америки з управління регіональним розвитком було виокремлено теоретичні підходи двох напрямків – неокласичного та кумулятивного, що мали найбільше поширення протягом ХХ ст. У результаті дослідження теоретичних підходів до управління розвитком економічних систем регіонів і ряду наукових моделей у рамках зазначених напрямків було висвітлено їх переваги та недоліки. Також обґрунтовано вплив моделей економічного розвитку виділених теоретичних напрямків на посилення диспропорцій регіонального економічного розвитку. Перспективою подальшого дослідження даного напрямку є розробка стратегії управління розвитком регіонів, спрямованої на вирівнювання рівнів розвитку регіональних економічних систем.

Ключові слова: регіональний розвиток, регіональна диференціація, модель економічного розвитку, фактори економічного розвитку.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 16.

Ковалевська Алла Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств міського господарства, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: profit-ua@ukr.net

Поспелов Олександр Васильович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств міського господарства, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: torpal@ukr.net

Шульга Олексій Віталійович – інженер кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: alex-shulga@yandex.ru

УДК 332.14

UDC 332.14

Ковалевская А. В., Поспелов А. В., Шульга А. В. Концептуальные предпосылки усиления региональной дифференциации

Цель статьи состоит в исследовании концептуальных основ накопившейся разницы в уровнях экономического развития регионов Украины. При анализе, систематизации и обобщении научных работ экономистов-регионалов Украины, России, стран Европы и Северной Америки по управлению региональным развитием были выделены теоретические подходы двух направлений – неоклассического и кумулятивного, получившие наибольшее распространение в ХХ ст. В результате исследования теоретических подходов к управлению развитием экономических систем регионов и ряда научных моделей в рамках указанных направлений были выявлены их преимущества и недостатки. Также обосновано влияние моделей экономического развития выделенных теоретических направлений на усиление диспропорций регионального экономического развития. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка стратегии управления развитием регионов, направленной на выравнивание уровней развития региональных экономических систем.

Ключевые слова: региональное развитие, региональная дифференциация, модель экономического развития, факторы экономического развития.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 16.

Ковалевская Алла Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий городского хозяйства, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: profit-ua@ukr.net

Поспелов Александр Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий городского хозяйства, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: torpal@ukr.net

Шульга Алексей Витальевич – инженер кафедры экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: alex-shulga@yandex.ru

Kovalevska A. V., Pospelov O. V., Shulga O. V. Conceptual Preconditions for Increasing the Regional Differentiation

The article is aimed at studying the conceptual framework of the accumulated differences in the levels of economic development of the Ukrainian regions. During analysis, systematization and generalization of the scientific works by economists-regionnaires from Ukraine, Russia, countries of Europe and North America on the management of regional development theoretic approaches of the two directions were allocated – the neoclassical and the cumulative, which had obtained the highest circulation in the twentieth century. As result of studying the theoretical approaches to management of development of the economic systems of regions as well as some scientific models in terms of the directions indicated, their advantages and disadvantages have been identified. Impact of models of economic development related to the allocated theoretical directions on increasing the regional disparities of economic development has been substantiated. Prospect of further research in this area will be development of a strategy for management of the development of regions, aimed at aligning the development levels of the regional economies.

Key words: regional development, regional differentiation, model of economic development, factors of economic development.

Pic.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 16.

Kovalevska Alla V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics Municipal Companies, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: profit-ua@ukr.net

Pospelov Olexandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics Municipal Companies, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: torpal@ukr.net

Shulga Oleksiy V. – Engineer of the Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: alex-shulga@yandex.ru

Сучасне спрямування України на включення до європейського співтовариства як рівноправного партнера вимагає швидких, радикальних та дієвих трансформацій на різних рівнях. Не виключенням, а, навпаки, одним із найбільших пріоритетів, є сфера регіональної економіки. Реалізація реформи децентралізації та підвищення ефективності управління на регіональному рівні є передумовою стійкого розвитку всієї країни. Удосконалення наявної системи управління розвитком регіонів потребує аналізу, усвідомлення та переборення ключових факторів (причин) існуючої асиметрії та диференціації. Виділення ключових передумов, формулювання найбільших проблем і конкретизація найбільших досягнень є необхідним етапом перед прийняттям обґрунтованих ефективних рішень.

Учені-регіоналісти і економ-географи (О. В. Васильєв, А. Є. Ачкасов, Г. В. Ковалевський, Л. О. Петкова, В. Б. Родченко, Н. О. Кондратенко, В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, І. А. Сазонець, В. Джинджоян, О. Чубар, Д. Стеченко, М. І. Деркач, Л. Возна) значну увагу приділяють вивченню міжрегіональних розбіжностей та їхнього крайнього вияву як диспропорцій, що в подальшому може призвести до поглиблення розбалансування всієї народногосподарської системи країни і кризових явищ в економіці [9, 12]. У зв'язку з цим вивчення концепцій, теорій і моделей економічного регіонального розвитку, що є причинами виникнення існуючої диференціації показників розвитку окремих регіонів, становить актуальне теоретичне і практичне завдання.

Сьогодні можна констатувати, що всі важливі зміни, котрі відбуваються в сучасному суспільстві на регіональному та світовому рівнях, починаючи з другої половини ХХ ст., пов'язані з процесами регіоналізації. Науковцями обґрунтовано важливість регіонального економічного розвитку і ключова роль цього процесу в забезпеченні комплексного розвитку держави. Мета статті полягає в опрацюванні та аналізі основних концепцій регіонального економічного розвитку задля дослідження та визначення основних передумов, які спричиняють асиметричний розвиток регіональних економічних систем. Наслідком асиметричного розвитку економіки регіонів є регіональна економічна диференціація, яка уповільнює загальний економічний розвиток

держави, може спричиняти не тільки економічні, але й соціальні кризові явища.

Будь-яка економічна концепція, теорія або модель регіонального економічного розвитку під час виникнення та домінування у світовій науковій думці передбачає покращення стану, зменшення рівня асиметрії регіональних економічних систем і підвищення темпів економічного розвитку країни в цілому, можливо, не одразу після впровадження конкретних дій, але через деякий період як результат трансформацій, впливу певних факторів, протікання процесів та їх наслідків. Однак неможливо врахувати всі діючі фактори. Отже, неможливо в повному обсязі передбачити наслідки застосованих трансформацій, унаслідок яких рівень економічної та соціальної асиметрії регіонів може не знижуватись, а, навпаки, підвищуватись.

Зазначимо, що дефініція «концепція регіонального розвитку» є найвищим рівнем наукових досліджень, у рамках якого складаються певні наукові теорії регіонального розвитку. У свою чергу, результати досліджень і розробки наукових теорій регіонального розвитку відбиваються в конкретних моделях регіонального розвитку. Систематизуючи визначення концепції, теорії та моделі регіонального економічного розвитку, побудуємо ієрархічну схему розглянутих дефініцій (рис. 1).

Відповідно до мети дослідження розглянемо концепцію диференційованого економічного регіонального розвитку, що набула піку своєї популярності у світі наукової думки в середині ХХ століття. Її можна умовно розділити на неокласичний та кумулятивний теоретичні напрями.

Теорії й моделі регіонального економічного розвитку неокласичного напрямку в основному ґрунтуються на факторах, що визначають виробничий потенціал території, але залежно від моделі додатково розглядаються один або декілька просторових факторів – таких, як міжрегіональна торгівля, транспортні витрати, рух трудових ресурсів та ін.

У теоріях і моделях неокласичного напрямку регіони розглядаються як одиниці виробництва, взаємозв'язок і рівновага яких встановлюється за допомогою ринкових факторів. Нерівномірний економічний розвиток регіо-

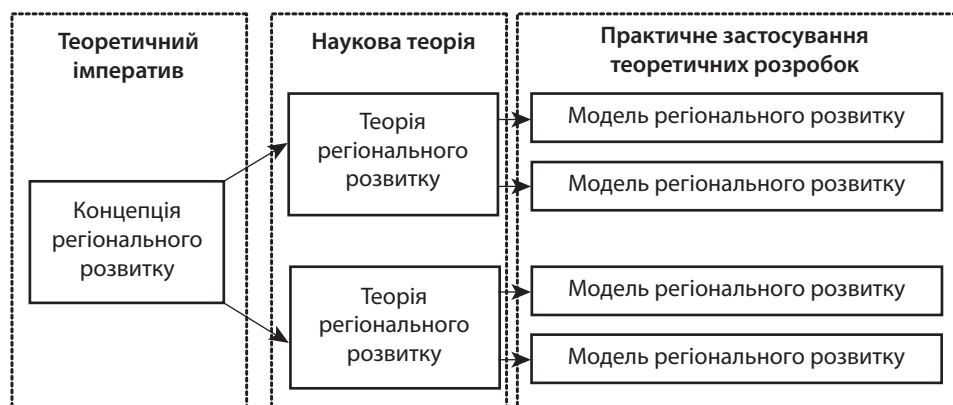

Рис. 1. Схема ієрархії дефініцій «концепція», «теорія», «модель»

Джерело: авторська розробка.

нів у цих моделях, аналогічно до будь-яких елементів ринкової системи, пояснюється відхиленнями від рівноваги тимчасового характеру або наслідками недосконалого коригування у відповідь на шоки зовнішнього походження. Внаслідок цього на територіях з відставанням у темпах економічного розвитку необхідно вжити ряд заходів для підвищення темпів розвитку. Уточнимо, що території з відставанням у рівні економічного розвитку мають розвиватися випереджаючими темпами, звідси виникла інша назва наукового напрямку – теорії випереджаючого розвитку. У довгостроковій перспективі диференціація рівня розвитку регіонів повинна зникати, і має відбуватися зближення регіональних рівнів економічного розвитку. Незважаючи на належність до концепції диференційованого регіонального розвитку, неокласичні теорії регіонального розвитку розглядають нерівномірність регіонального економічного розвитку як тимчасове явище (перехідний стан). Результатом застосування моделей неокласичного напрямку має бути зближення рівнів розвитку економічних систем окремих регіонів. Представниками неокласичного напрямку регіонального розвитку в ході теоретичних досліджень закономірностей розвитку регіональних економічних систем було розроблено ряд моделей регіонального розвитку.

Спираючись на дослідження інших вчених і використовуючи результати власних досліджень, ми відносимо до найбільш значущих представників неокласичного напрямку регіонального розвитку Х. Зібберта, Дж. Бортса, Т. Свана, Р. Солоу, Д. Ромера, Г. Менкью, Р. Барро, А. Уейла, Р. Холоу, Х. Сала-і-Мартіна, Ч. Джонса [3, 6, 7, 16]. Основні з висунутих ними теорій складають (залежно від конкретної теорії або моделі регіонального розвитку) правила виробничої функції з постійною та зменшуваною віддачею масштабу, збіжності регіонів, міжрегіональної торгівлі й мобільності факторів виробництва, правило переміщень ресурсів і відстаней переміщень, збалансованого розвитку й умови вільної конкуренції. Відповідно до наведених правил факторами регіонального розвитку вважалися традиційні виробничі витрати – факторні й транспортні, а також географічні, політичні та соціальні. Представники неокласичного напрямку вважали, що згодом повинне відбуватися згладжування розходжень темпів розвитку регіонів шляхом досягнення капіталоозброєності рівноважного стану й мобільності факторів виробництва, завдяки чому регіони з відставанням у рівні економічного розвитку розвиваються більш високими темпами.

Відповідно до загальної тенденції того часу перші представники неокласичного напрямку пояснювали регіональні темпи розвитку та їх розходження, спираючись на фактори загальнонаціонального рівня розвитку. Першочергове значення, відповідно до неокласичного напрямку, мають фактори збільшення виробничого потенціалу регіонів: сировинні та людські ресурси, забезпеченість капіталом і рівень технологічного розвитку. Темп зростання регіональної економіки залежить від рівня забезпеченості цими факторами, а вирівнювання ступеня економічного розвитку відбувається завдяки міжрегіональному руху факторів.

Міжрегіональний рух факторів обґрунтовано відповідно до теорії порівняльних переваг Д. Рікардо, а досягнення рівних ступенів розвитку регіональних систем – відповідно до теорій за авторством Хекшера – Оліна – Самуельсона, які розробили фундаментальні положення вирівнювання цін на фактори виробництва. Спираючись на зазначені теорії, Дж. Бортс розробив модель регіонального розвитку, відповідно до якої завдяки стану абсолютної мобільності факторів кожен регіон ввозить з інших територій (наприклад, інших регіонів або інших держав) такі фактори виробництва й товари, нестача яких відбувається в його межах, а натомість вивозить (експортує) відповідно такі фактори виробництва й товари, які мають у надлишку. Внаслідок вільного переміщення факторів виробництва (і товарів) між різними регіонами відбувається вирівнювання цін на них (у всіх регіонах), створюючи умови для досягнення всіма регіонами країни однакового рівня економічного розвитку в довгостроковій перспективі. Такими умовами є випереджаючі темпи розвитку слаборозвинених регіонів [2, 16]. Вільний рух факторів виробництва – один з інструментів вільного ринку, отже, саме механізми стихійного ринку є основою ефективного розвитку регіональних економічних систем. Абстрагуючись від недоліків ринкових механізмів, зазначимо головну ваду моделі регіонального розвитку Дж. Бортса – неможливість оцінки швидкості наближення рівнів розвитку окремих регіонів та кінцевого рівня конвергенції економічних систем.

Ряд науковців, серед яких Ю. А. Гаджиев, Л. Д. Казаченко та ін., включають до неокласичного напрямку теорії збіжності й конвергенції Р. Солоу, Т. Свана; Менкью – Ромера – Вейла; Барро, Сала-і-Мартіна, а також розроблені ними моделі [10, 13]. Основою теорій збіжності та конвергенції є неокласична модель розвитку Солоу й Свана, в якій описано пряму залежність між темпами економічного зростання регіону та розривом середнього значення ВРП на душу населення [10]. Однак, крім цього, у моделі Солоу й Свана закладено рівності ряду показників виробництва для всіх регіонів, таких як норми амортизації та заощаджень, темпи технічного прогресу та зростання населення, і навіть внесок капіталу (людського і фізичного) у ВРП. Практично така абсолютна збіжність показників малоймовірна, що пояснює неможливість застосування даної моделі в реальному житті.

Найбільш досконалою науковці вважають теорію регіонального розвитку, розроблену Х. Зіббертом, яка теж належить до неокласичного напрямку. Модель регіонального розвитку, побудована на основі теорії Х. Зібберта, використовує виробничу функцію, в якій обсяг потенційно можливого виробництва в регіоні ставиться в залежність від таких видів витрат, як капітал, праця, земля і рівень технічних знань робітників. Водночас Х. Зібберт додає до моделі транспортні витрати та соціальні фактори, тобто враховує вплив територіальних і функціональних особливостей регіону і допускає можливість взаємозаміщення окремих факторів виробництва [7].

Також заслуговує на увагу сучасна розширена теорія Р. Холла та Ч. Джонса, що відноситься до неокласичного напрямку. На основі своєї теорії науковці роз-

робили модель регіонального розвитку, до якої включають не тільки традиційні виробничі фактори розвитку, але й соціальні, інституціональні, політичні фактори й географічне положення регіону [3]. Безперечно, це є значним прогресом в еволюції неокласичних теорій регіонального розвитку, але лишається не усуненим важливий недолік – забезпечення зближення економічних міжрегіональних розходжень здійснюється механізмом вільного ринку, згідно з яким фактори виробництва переміщуються в такі регіони, де за них платять більше. Цей механізм ґрунтується на базових положеннях теорій порівняльних переваг Д. Рікардо, співвідношенні факторів виробництва Хекшере–Оліна, теоремі вирівнювання цін на фактори виробництва (а також моделі) Хекшере–Оліна–Самуельсона, а також на теорії конвергенції Солоу і Свана, Менкью–Ромера–Вейла, Барро, Сала-і-Мартіна [1]. Відповідно до цих теорій, в умовах факторної мобільності, капітал переміщується через низьку норму прибутковості з високорозвинених районів у менш розвинені. А у зворотному напрямку – до високорозвинених районів – переміщуються трудові ресурси, адже працівники бажають вищий рівень заробітної плати, ніж у менш розвинених регіонах. У результаті різноспрямованого руху праці й капіталу, як зазначено в роботі Л. В. Пельтек, зближаються сукупні доходи регіонів і, отже, вирівнюються міжрегіональні розходження економічного розвитку [16].

На практиці існують певні обмеження щодо факторної та ресурсної мобільності, що встановлюються органами влади і корпоративного управління. Ми також вважаємо, що реалізація механізму вільного ринку не представляється можливою через саму його сутність, який, згідно із визначенням, є економічною системою, що здійснює саморегулювання через вільну конкуренцію – тобто нічим не обмежені попит і пропозицію. Вільна конкуренція має ряд певних недоліків, найбільш суттєвими з яких є: стихійний характер розвитку, що проявляється в несистемній зміні періодів спадів і піків виробництва; неможливість розв'язання соціальних проблем суспільства ринковими методами – як наслідок соціальна незахищеність населення, зростання невдоволеності й тенденція до соціальної кризи; тенденція до монополізації, що неминуче призводить до зникнення механізму вільного ринку. Ці недоліки викликають необхідність зовнішнього втручання, що виявляється, у тому числі, в обмеженнях, накладених на механізм вільного ринку, таким чином, виключаючи повну «вільність» ринку. Доходимо висновку, що через недосконалість реалізації механізму вільного ринку розроблені неокласиками заходи та інструменти не приводять до досягнення поставленої мети, а саме – вирівнювання рівнів економічного розвитку окремих регіонів. На нашу думку, саме через застосування помилкових передумов неокласичними теоріями відбувається обернений процес – процес посилення диференціації економічного розвитку окремих регіонів.

Також вважаємо необхідним наголосити на недо врахування (майже повне неврахування) регіональних або просторових факторів теоріями регіонального роз-

витку неокласичного напрямку, що є значним недоліком. Зокрема Х. Бос відзначив, що «у більшості випадків сучасні економічні теорії надзвичайно чітко формулюють припущення про зміни в часі, але не конкретизують просторові умови» [8]. Це призводить до неможливості передбачити або скоригувати темпи економічного розвитку регіонів. Практичне запровадження неокласичних моделей виявило, що просторові фактори здійснюють значний вплив на регіональний розвиток.

Кумулятивний напрям теорій регіонального економічного розвитку базується на теорії «взаємної й кумулятивної обумовленості» Г. Мюрдаль [15]. На відміну від основи теорій неокласичного напрямку – теорії рівноваги, що припускає незмінне повернення економічної системи до стану рівноважного спокою відповідними стихійними силами, теорія кумулятивного розвитку висуває на передній план певні процеси, які від початку створюють умови для подальшого розвитку й забезпечують кінцевий результат, що незмірно перевищує первісний імпульс. Такі процеси, на відміну від механізмів вільного ринку, мають керований характер, що є головною відмінністю від неокласичного напрямку теорій регіонального розвитку. У ролі керуючого суб'єкта найчастіше пропонується держава, але не виключається участь інших суб'єктів управління у процесі досягнення регіонального розвитку, який відбувається у вигляді різнонаправлених процесів, що весь час піддаються впливу численних імпульсів. Під час такого розвитку економічні рівні регіонів не вирівнюються, а відбувається лише деяке зближення між ними. Іншими словами, регіональна диференціація може залишатися значною протягом тривалого проміжку часу, і згодом рівні економічного розвитку регіонів залишатимуться різними [4, 15].

До найбільш яскравих представників теорій кумулятивного розвитку регіонів належать Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Ф. Перру, Х. Річардсон, Дж. Фрідман, Т. Хегерстранд, Ж.-Р. Будвіль, П. Потье, Х. Р. Ласуен, Х. Гірш. Основу моделей за авторством зазначених науковців становлять базові положення про виникнення центрів економічного розвитку й каналів поширення економічного розвитку в просторовій економіці, утворення об'єднань різного характеру і складу, проникнення нововведень у суміжні або транзитні території, розвиток периферії центрів розвитку, нерівномірний економічний розвиток в умовах вільної конкуренції та ін. Ґрунтуючись на цих правилах, до складу просторових факторів розвитку економіки перелічені науковці включають спеціалізацію, або територіальний поділ праці, транспортні витрати, мобільність факторів виробництва, центральне місце розвитку й фактори його виникнення, агломерацію виробництва й фактори її утворення, інновацію й інші нововведення й канали їх поширення, а також локалізацію, пов'язану з немобільністю факторів виробництва й індивідуальних особливостей регіонів [4, 10, 15].

Автором базової моделі даного напрямку, відповідно і автором базової теорії, є Г. Мюрдаль. Учений показав зростання й помноження навіть незначних переваг територій за допомогою спеціалізації й ефекту масштабу. Г. Мюрдаль стверджує, що переваги певних

місцевостей ведуть до прискорення їхнього розвитку з утворенням «полюсів зростання» й великому відставанню депресивних регіонів. На цій підставі він робить висновок, що регіони розвиваються нерівномірно, і їх рівні економічного розвитку не зближуються [15].

У теорії «прямого й зворотного зв'язку» А. Хіршман припускає вільну доступність до ресурсів і якостей, нестача яких й служить першопричиною відсталості, але виступає на підтримку «незбалансованого розвитку», що може дати стимул для мобілізації потенційних резервів в інтересах розвитку. Він доходить висновку, що просторовий розвиток економіки в країні відбувається нерівномірно, у результаті рівні економічного розвитку територій зближуються, але не вирівнюються [4]. На нашу думку, такий підхід не має на меті посилення регіональної диференціації, але також не вважає необхідним подолання диспропорцій економічного розвитку, лише припускаючи їх зменшення. Тобто, рівень регіональної економічної диференціації може лишатися незмінним, так само лишатимуться й соціально-економічні проблеми, що уповільнюють регіональний економічний розвиток.

Найбільш відомою теорією кумулятивного напрямку економічного розвитку є теорія «полюсів росту». Вперше теорія «полюсів зростання» була висунута французьким економістом Ф. Перру, відповідно до якої розвиток економіки країни в усіх регіонах відбувається нерівномірно. Економічний розвиток з'являється в деяких пунктах, або полюсах зростання, з інтенсивністю, що змінюється. Економічний розвиток поширюється по різних каналах і з певним змінним ефектом – на всю економіку. Регіональний розвиток, відповідно до цієї теорії, не забезпечує рівномірності та асиметричності станів територій, хоча можливі деякі вирівнювання шляхом каналів розподілу «ефектів збільшення».

Теорію «полюсів зростання» підтримував науковець П. Потье, розвинувши її в роботах про вісі розвитку. Розглянувши ідеї Ф. Перру, вчений дійшов висновку, що додаткові імпульси розвитку одержують території, розташовані між «полюсами», адже завдяки специфічному географічному розміщенню таких територій вони отримують додаткові імпульси розвитку, інновації, підвищені темпи розвитку інфраструктури (наприклад, для обслуговування вантажопотоків). Регіони, розташовані між «полюсами зростання», разом з ними формують просторову основу економічного розвитку регіону [5].

Інший відомий представник кумулятивного напрямку, Х. Р. Ласуен, розвиваючи ідею полюсів економічного зростання, виявляє характерні риси «полюсів», пов'язаних з більш істотним впливом експорту на розвиток регіону, ніж розглядалось раніше. Отже, полюсом зростання може бути комплекс підприємств, пов'язаний з експортом регіону, а не з провідною виробничою галуззю, як вважалося раніше. Також експортні сектори окремих регіонів створюють загальнонаціональний попит і через нього – імпульси зростання регіонів. Ці імпульси зростання поширюються на всі галузі регіону через ринкові зв'язки й інші специфічні канали, але які саме – вченим не досліджено [14].

Моделі кумулятивного розвитку мали подальші розробки, але всі вони мають низку недоліків. Найбільш повно ці недоліки перераховані в роботах Ю. А. Гаджієва [10] та О. Г. Гранберга [11], але для нашого дослідження найбільш суттєвим є базис концепцій цього напрямку, який стверджує, що регіональний розвиток може і має відбуватися нерівномірно, лише деякою (незначною) мірою регіональна диференціація має бути скоригована певними діями відповідних суб'єктів управління, що здійснюють керування регіональним економічним розвитком. На наш погляд, такий підхід не зменшить існуючий рівень регіональної диференціації до нормального рівня, такого, що дасть змогу максимально ефективно розвивати економіку країни в цілому, оскільки вважає це нормальним явищем. Підхід до регіонального економічного розвитку з позицій кумулятивного теоретичного напрямку значно зменшує ефективність розвитку економічної системи держави, оскільки, згідно з дослідженнями вчених-регіоналістів, гармонійний розвиток регіональних економічних систем дає змогу розвиватись економічній системі держави порівняно більш високими темпами.

Результат проведеного аналізу неокласичного і кумулятивного теоретичних підходів до регіонального економічного розвитку наведено в порівняльній *табл. 1*.

ВИСНОВКИ

Розглянуто два основні теоретичні підходи до регіонального економічного розвитку – неокласичний і кумулятивний. Показано, що обидва напрями тривалий час застосовувались як концептуальні основи регіонального економічного розвитку, отже, справили значний вплив на сучасний стан регіональних економічних систем. Доведено, що різні концепції, теорії та моделі впливають на рівень регіональної диференціації через те, що: 1) неокласичний теоретичний напрям майже не враховує вплив істотних об'єктивних факторів (просторових) на процес регіонального економічного розвитку і спирається на механізм вільного ринку; 2) кумулятивний напрям взагалі не вважає високий рівень регіональної диференціації істотною проблемою. Загалом, обидва теоретичні напрями мають певні переваги, але не можна недооцінювати значущість зазначених недоліків, що призвели до посилення регіональної диференціації. Результати дослідження мають бути враховані для подальшої роботи – розробки стратегії регіонального розвитку, спрямованої на гармонійний розвиток національної економіки через зближення рівнів економічного розвитку окремих регіонів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Barro R. Economic Growth / R. Barro, X. Sala-i-Martin. – 2nd ed. – The MIT Press, 2004.
2. Borts G. H. Economic Growth in a Free Market / G. H. Borts, J. I. Stein. – New York, London, 1964.
3. Hall R. Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others? / R. Hall, Ch. Jones // Quarterly Journal of Economics. – 1999. – V. CXIV. – P. 83–116.
4. Hirschman A. The Strategy of Economic Development / A. Hirschman // Yale University Press. – New Haven, 1958.
5. Pottier P. Axes de communication et développement économique / P. Pottier // Revue Economique. – 1963. – № 1. – P. 12–58.

Порівняльний аналіз концепцій регіонального економічного розвитку

Показник	Неокласична концепція	Кумулятивна концепція
Мета	Вирівнювання темпів економічного розвитку при досягненні окремими територіями однакового рівня економічного розвитку	Підтримка переваг певних місцевостей, центрів (полісів) зростання, що веде до прискорення їхнього розвитку. Економічний розвиток поширюватиметься на всю економіку
Основні представники	Р. Солоу, Е. Денісон, Р. Лукас, П. Ромер, Е. Хеллман, Г. Гросман, А. Діксіт, Г. Мюрдаль, Т. Еггертсон, К. Перес, О. Сухарев, Д. Стігліц, М. Спенс	Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Ф. Перру, Х. Річардсон, Дж. Фрідман, Т. Хегерstrand, Ж-Р. Будвіль, П. Потье, Х. Р. Ласуен, Х. Гірш
Передумови	Механізм вільного ринку, теорія рівноваги Л. Вальраса, теорія порівняльних переваг Д. Рікардо. При цьому регіони розглядаються як одиниці виробництва, між якими за допомогою ринкових факторів може встановитися взаємозв'язок і рівновага	Теорія «взаємної й кумулятивної обумовленості» Г. Мюрдаля, яка висуває на передній план певні процеси, які від початку створюють умови для подальшого розвитку й забезпечують кінцевий результат, що незмірно перевищує первісний імпульс. Такі процеси, на відміну від механізмів вільного ринку, мають керований характер
Ключові фактори	Виробничі фактори, також залежно від моделі, додатково розглядаються один або декілька просторових факторів – таких, як міжрегіональна торгівля, транспортні витрати, рух трудових ресурсів та ін.	Спеціалізація, або територіальний поділ праці, транспортні витрати, мобільність факторів виробництва, центральне місце розвитку й фактори його виникнення, агломерація виробництва й фактори її утворення, інновація й інші нововведення та канали їх поширення, локалізація, пов'язана з немобільністю факторів виробництва
Теорії та моделі	Теорема Хекшера – Оліна – Самуельсона; моделі збіжності й конвергенції Р. Солоу, Т. Свана; Менкью – Ромера – Вейла; теорія і модель Х. Зібберта; теорія Р. Холла та Ч. Джонса	Теорія і модель Г. Мюрдаля, теорія «прямого й зворотного зв'язку» А. Хіршмана, теорія «полісів зростання» Ф. Перру, теорія Й. Шумпетера, теорія й модель П. Потье, модель Х. Р. Ласуена
Переваги	Дозволяє визначити швидкість конвергенції – тобто час подолання половини відстані, що відокремлює економіку регіону від її стійкого стану, що дозволяє регіональним органам влади і бізнес-структурам приймати конкретні рішення для забезпечення стійкого розвитку регіонів	Передбачає застосування конкретних управлінських дій для управління регіональним економічним розвитком, тобто процес економічного розвитку регіонів стає керованим. Ураховує просторові фактори і поширення економічних ефектів «точок розвитку» на інші території
Недоліки	Занадто жорсткі передумови, зневага до соціальних і політичних факторів; ігнорування інновацій і каналів їхнього поширення, механізм вільного ринку прийнято за основу економічного розвитку; відведено значну роль слабо вивченим зовнішнім факторам	Не вважає за необхідне вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів

6. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth / Robert M. Solo // Quarterly Journal of Economics. – 1956. – Is. 70(1). – Pp. 65–94.

7. Siebert H. Regional Economic Growth Theory and Policy / H. Siebert. – Scranton, 1969.

8. Бос Х. Размещение хозяйства / Х. Бос / Пер. с англ.; под ред. В. А. Маша. – М.: Изд-во Прогресс, 1970. – 158 с. – (С. 20).

9. Возна Л. Основні суперечності та перспективи використання соціально-економічного потенціалу регіонів / Л. Возна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1(10). – С. 167–174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/10/21.pdf>

10. Гаджиев Ю. А. Неоклассические и кумулятивные теории регионального экономического роста и развития / Ю. А. Гаджиев // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского гос. ун-та. – 2008. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2008/2008-1/1/1.htm>

11. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики: учебник для вуза / А. Г. Гранберг. – М.: ГУВШЭ, 2000. – 495 с. – (С. 87).

12. Деркач М. І. Проблеми диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах глобальної фінансової кризи / М. І. Деркач // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. – Вип. 7, Т. 2 / За ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 221–224.

13. Казаченко Л. Д. Неоклассические теории регионального роста / Л. Д. Казаченко // Вестник – Экономист Забайкальского государственного университета (ЗабГУ). – 2013. – № 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vseup.ru/static/articles/kazachenko_2.pdf

14. Ласуэн Х. Р. Урбанизация и экономическое развитие: временное взаимодействие между географическими и отраслевыми кластерами / Х. Р. Ласуэн // Пространственная экономика. – 2010. – № 1. – С. 68–101.

15. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира». Драма Азии / Г. Мюрдаль / Пер. с англ. / Общ. ред. д. э. н., проф. Р. А. Ульяновского. – М.: Изд-во «Прогресс», 1972. – 767 с. – (С. 565–575).

16. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми: монографія

/ Л. В. Пельтек. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.

REFERENCES

Barro, R., and Sala-i-Martin, X. *Economic Growth*: The MIT Press, 2004.

Borts, G. H., and Stein, J. I. *Economic Growth in a Free Market*. New York, London, 1964.

Bos, Kh. *Razmeshchenie khoziaystva* [Accommodation services]. Moscow: Progress, 1970.

Derkach, M. I. "Problemy dyferentsiatsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh hlobalnoi finansovoi kryzy" [Problems of differentiation socio-economic development of Ukraine in the global financial crisis]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 2, no. 7 (2011): 221-224.

Gadzhiev, Yu. A. "Neoklassicheskie i kumulativnye teorii regionalnogo ekonomicheskogo rosta i razvitiia" [Neoclassical theory and cumulative regional economic growth and development]. <http://koet.syktu.ru/vestnik/2008/2008-1/1/1.htm>

Granberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Fundamentals of the regional economy]. Moscow: GUVShE, 2000.

Hall, R., and Jones, Ch. "Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?". *Quarterly Journal of Economics*, no. V. CXIV (1999): 83-116.

Hirschman, A. *The Strategy of Economic Development*. New Haven: Yale University Press, 1958.

Kazachenko, L. D. "Neoklassicheskie teorii regionalnogo rosta" [Neoclassical theory of regional growth]. http://vseup.ru/static/articles/kazachenko_2.pdf

Lasuen, Kh. R. "Urbanizatsiia i ekonomicheskoe razvitie: vremennoe vzaimodeystvie mezhdru geograficheskimi i otraslevymi klasterami" [Urbanization and economic development: the time of interaction between the geographical and sectoral clusters]. *Prostranstvennaia ekonomika*, no. 1 (2010): 68-101.

Miurdal, G. *Sovremennye problemy «tretego mira»*. Drama Azii [Modern problems of the "third world". Drama Asia]. Moscow: Progress, 1972.

Pottier, P. "Axes de communication et developpement economique". *Revue Economique*, no. 1 (1963): 12-58.

Pelteck, L. V. *Rozvytok rehionalnoi promyslovoi polityky derzhavy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy* [The development of regional industrial policy: the theory, methodology, mechanisms]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2010.

Siebert, H. *Regional Economic Growth Theory and Policy*. Scranton, 1969.

Solo, R. M. "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*, no. 70 (1) (1956): 65-94.

Vozna, L. "Osnovni superechnosti ta perspektyvy vykorys-tannia sotsialno-ekonomichnoho potentsialu rehioniv" [Contradictions and prospects of social and economic potential]. <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/10/21.pdf>